

ЖОСПАР

КІРІСПЕ.....	3
1 КӘСІПОРЫННЫҢ НЕГІЗГІ КАПИТАЛҒЫН ПАЙДАЛАНУ ТИМДІЛІГІН КӨТЕРУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ.....	5
1.1 Нарықтық экономика жағдайындағы негізгі капиталды тиімді пайдаланудың мәні, құрылымы мен жіктелуі.....	5
1.2 Құрылыс материалдар өнеркәсібінің негізгі құралдарының ұдайы өндірісі	11
2 КАПИТАЛ ҚҰРЫЛЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ.....	15
2.1 Кәсіпорындар мен ұйымдар қаржысының мәні және мағынасы.....	15
2.2 Кәсіпорындар мен ұйымдар қаржысын ұйымдастырудың негіздері.....	18
3 НЕГІЗГІ КАПИТАЛДЫ КӘСІПОРЫНДА ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИМДІЛІГІН КӨТЕРУ ЖОЛДАРЫ.....	22
3.1 Негізгі капиталдың тиімді пайдалану жолдарын жоғарылату.....	22
ҚОРЫТЫНДЫ.....	29
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР.....	30

КІРІСПЕ

Нарықтық қатынастарға егумен байланысты әр бір қоғам даму жолдарын таңдау алдында тұрады. Нарықтық экономикада шынайы экономикалық процестердің қиындығы, олардың қайшылығы және біртекті еместігі қоғамның прогрессивті тенденциялардың дамуына жауап беретін экономикалық саясаттың бағыттарын таңдау үшін айтарлықтай қиындықтар туғызады.

Қазіргі экономика – бұл бір-біріне қайшы келетін топтар қатынасы: нарықтық қатынастар жүйесі және барлық экономиканың саналы реттелуі.

Бұл мәселелерді шешу үшін кәсіпорынды тек қана техникалық потенциалмен қамтамасыз етіп қоймай сонымен қатар оларды пайдаланудың тиімділігін көтеру қажет.

Өнім өндірісі және қызмет көрсету процессінде келесі экономикалық ресурстардың түрлерін пайдаланылады: табиғи ресурстар (жер, сулы және тоғайлы, жер қойнауы); еңбек ресурстары (адамдар және олардың қызмет көрсету және тауарларды шығару мүмкіндігі); өндіріс қорлары (өндірістік ғимараттар, құрылыстар, станоктар, тасымал құралдары, материалдар, шикізат, энергия, запас бөлшектер және т.б.), адамдардың кәсіпкерлік қабілеттілігі.

Өндірістің заттанған құралдары кәсіпорын капиталы деп аталады. Капитал өндіріс құралы ретінде өнімді шығаруға қатыстың, бірақ өндіріс процесінде олардың функциясын бойынша ажыратылатын еңбек құралдары және еңбек заттары болып бөлінеді.

Еңбек құралдары негізгі өндірістік қорлардың заттай мағынасын құрайды, яғни негізгі капиталды, ал еңбек заттары айналым капиталын құрайды.

Негізгі қорлар өндіріс сферасында қызмет етеді және республиканың ұлттық байлығының басты бөлігін құрайды. Олар республиканың кәсіпорынның техникалық потенциалын анықтайды, олардың құрамының сапалығынан және жағдайынан өндірістің өсу қарқынымен өсуі байланысты. Республика экономикасының басты орнықтырушысы – өнеркәсіпті тұрақтандыру тенденциясының қалыптасуы. Өнеркәсіпте жеделдете кері қолданылу және технологиялық өзара байланысты және бәсекелік қабілеті бар өнеркәсіптік топтар құруға кірісу керек. Мұнсыз дүниежүзілік рынокта бізде болашақ жоқ. Өнеркәсіпті басқарудың қазіргі баспалдақты құрылымдары мен жүйесі нарық талабына сай келмейді. Сондықтан да оны өндірістің өнімділігін, тиімділігін қамтамасыз етуге тұтынушылардың, өнім берушілердің, өнер талқыштардың және тағы басқалардың аралуан талаптарын қанағаттандыратынша етіп қайта құру қажет.

Нарықтық жағдайда кәсіпорын меншік формасына байланысты өзінкі меншіктің, амортизациясының, пайдасының, кредиттерінің есебінен құрал-жабдықтарды алады, цехтар салады. Өндіріс тиімді болу үшін, ол негізгі өндірістік қорларды құруға және сатып алуға жұмсалған қаражаттар бекерге жоғалтылмауы үшін негізгі қорлар толық және тиімді пайдалануы қажет. Кәсіпорын негізгі қорларын қалай пайдалануына қарай олардың пайдасы

байланысты болады, демек кәсіпорынның ары қарай дамуы да осымен байланысты.

Осыдан курстық жұмыс тақырыбы «Құрылыс капитал қаржысын ұйымдастыру» таңдалады. Пайдалану анализі және негізгі көрлер есебінің мәселесіне келесі Ресей экономист ғалымдардың И.С. Степанова, Л.А. Виногоров, Г.В. Снитко және тағы басқа жұмыстары, Қазақстанның О.Окаев, Т. Ашамбаев, С.К. Халзин және тағы басқа экономист ғалымдардың жұмыстары арналған, олардың еңбектері осы жұмыста тақырыпты ашу үшін пайдаланған. Осы ғалымдармен негізгі көрлердің есебі және анализі облысында теориялық және методологиялық сұрақтарға айтарлықтай еңбектерін енгізген.

Еліміздің Президенті ел басы Н.Ә. Назарбаевтың 2006 жылғы 2 наурыздағы жолдауында “Экономикасы бәсекегеабілетті 50 мемлекеттің қатарына ену”, “Қазақстанның индустриалды-инновациялық стратегиясында” атап көрсетілгендей Қазақстанның болашақта экономикасын мықты дамыту жоспарлары жасалуда, ал бұл жоспарлар нақты істерсіз жылжуы мүмкін емес.

Қазақстан қарапайым технологияларды қолданатын ел қатарынан шығып, дамыған прогрессивті технология қолданатын елге айналуы үшін экономикалық қуатын арттыруы керек. Осы және көптеген басқа реттеуге келетін факторларды қолдану (сыртқы байланыстарда белгілі мемлекеттерге ерекше назар аудару, жұрылымдық саясат, интеграциялық процестерді күшейту арқылы сыртқы кәсіптерге қосылу) экономиканы тұрақтандыруға, Қазақстанның дамуына және өркендеуіне жеткілікті шарт болуы мүмкін [1], [2].

Жазылып отырған жұмыстың мақсаты - жалпы кәсіпорынның нарық жағдайында негізгі капиталдарды пайдалану тиімділігін талдау жүргізу және алдағы уақытта жоғарылату. Курстық жұмыстың міндеті – пайдаланылған негізгі құралдардың талдауын жасап, кеткен қателерді анықтап оның тиімділігін арттыру жолдарын анықтау, жөндеу шаруашылығының тиімділігін есептеу.

1 КӘСІПОРЫННЫҢ НЕГІЗГІ КАПИТАЛЫН ПАЙДАЛАНУ ТИМДІЛІГІН КӨТЕРУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІПЕРІ

1.1 Нарықтық экономика жағдайындағы негізгі капиталдың тиімді пайдаланудың мәні, құрылымдық және жіктелуі

Кәсіпорынның негізгі белгісі – оның меншігінде, шаруа жүргізуінде немесе жедел басқаруында жекешеленген мүлкінің бар болуы. Ол кәсіпорынның қызмет етуінің материалды-техникалық мүмкіндігін, оның экономикалық сенімділігін және дербестігін қамтамасыз етеді. Белгілі бір мүлкісіз ірі, кіші кәсіпорындар немесе жеке кәсіпкерлер өзінің қызметін жүзеге асыра алмайды.

Негізгі қорлар – бұл өзінің құнын бөлшектеп жоғалтатын және ұзақ кезең бойы натуралды қалпын өзгертпей сақтайтын материалды заттай құндылықтар.

Негізгі қорлардың кеңейтілген қайта өндіріс процесіне қатысу сипатына байланысты олар өндірістік және өндірістік емес негізгі қорлар болып бөлінеді.

Өндірістің әрбір процесі өндіріс қорларының қатысуымен жүзеге асырылады, олар келесідей болып бөлінеді:

1. Еңбек заттары (материалдар, шикізаттар, сатып алынатын жарғышай фабрикалар);

2. Еңбек құралдары (станоктар, машиналар және т.б.).

Еңбек құралдарын басқару нәтижесінде адам еңбек затына тікелей әсер етеді және өндіріс үрдісінде еңбек өнімін шығарады.

Еңбек үрдісінде ресурстарға және оларды тұтыну қатынасынан көпшілігінде шығарылатын өнім көлемі, олардың сапалылығы, жұмысшының оның жанұясының пайдасы және өмір сүру деңгейі, ал ақырғысында ел халқының терең экономикалық дағдарысын анықтайтын бірден-бір себеп болып адам өмірінде бағаның көтерілуі ресурстардың тиімсіз пайдалануы табылады.

Ресурстар болып жоғарыда айтылғандай мемлекет оның әкімшілік орталықтары, кәсіпорындар, қоғамдық ұйымдар, мекемелер, жанұя жай адам немденетін өндіріс құралдары, барлық мүмкін байлық қорлары, құндылықтар табылады. Ресурстар материалдық, адамдық, қаржылық және табиғи болып бөлінеді. Осы жұмыста олардың ішінен біріншісі қарастырылған.

Негізгі қорлар – бұл еңбек құралдарына заттай айналған өндірістік қорлардың бөлігі, ұзақ кезең бойы өзінің натуралды формасын сақтайды, өнімге өз құнын бөлшектеп ауыстырады және тек қана бірнеше өндірістік циклы арқылы жүргізілгеннен кейін етеледі.

Ресурстарды негізгі және айналымға бөлудің негізіне өндірісте жүргізетін және өз құнын шығарылатын өнімге, қызметке ауыстырудың әр түрлі сипатына әр мәнді принцип қойылған. Негізгі қорлар өзінің әлеуметтік мәніне қарай меншік объектісі болып табылады және тұтынушылық құн, пайдалы заттар, сонымен қатар еңбекте тұрып қалған құн секілді натуралды түрде көрінеді.

Құрылыс кәсіпорындарының негізгі қорларына келесілер жатады: жылжымайтын мүлік (жер бөлімшелері, ғимараттар, құрылыстар және т.б. жылжуы мүлкін емес жәрмен байланысты объектілер), көлік құралдары, құрал-жабдықтар, өндірістік және шаруашылық инвентарь, арнайы инструменттер және басқа да құрал-жабдықтар (библиотекалық қор, музей қандылықтары, тірі өлем экспонаттары және т.б.) [3].

Құрылыс кәсіпорындарының негізгі қорлары олардың материалды-техникалық базасының негізін құрайды, олардың өсімі және жетілуі өнімнің сапасын көтеруінің және бәсеке қабілеттілігінің негізгі шарты болып табылады.

Негізгі қорларды көптеген өндірістік процестер ішінде пайдаланады, олар біртіндеп тозады, қасиетін және қалпын сақтап өзінің құнын жаңа шыққан өнімге ауыстырады.

Негізгі қорларға қарағанда айналым қорлары бір өндірістік процеске қатысады және өзінің құнын шыққан өнімге толықтай ауыстырады (мысалға, құн өзінің құнын жаңа пайда болған өнім-нанға толықтай ауыстырады).

Материалды активтер сатып алыну мақсатына байланысты негізгі қорлар есебінде, құралында, тауарлы-материалдық қорларда немесе қаржылық инвестицияларда көрінеді, ал қайта сату мақсатымен сатып алынған болса – тауарлы материалдық қор құрамында; ұзақ уақыт бойы қаржы салу мақсатымен сатып алынған болса қаржылық инвестиция болып көрінеді.

Негізгі қорлар өндіріс процесіне қатысу сипатына байланысты төмендегілерге бөлінеді:

- өндірістік – бұл өндіріс процесіне тікелей қатысатын немесе оған жағдай жасайтын негізгі қорлар. Оның құрамына өндірістік ғимараттар және құрылыстар, машиналар және құрал-жабдықтар, өлшеуіш және бақылайтын құралдар және жабдықтар, лабораториялық құралдар, көлік құралдары, өндірістік және шаруашылық инвентарь, инструменттер, көлжылдық отырғызулар. Негізгі өндірістік қорларды пайдалануды сипаттайтын экономикалық жалпылығын көрсетіш болып жүрқайтарым табылады, ол натуралды немесе ақша өлшеміндегі негізгі қорлардың бірлігіне өнім өндірісін сипаттайды;

- өндірістік емес – тұтынуға белгіленген негізгі қорлар. Олар өндіріс процесіне қатыспайды, кәсіпорын жұмысшыларының мәдени-тұрмыстық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін арналған.

Тәнділігі бойынша негізгі қорлар келесідей бөлінеді:

- меншікті – ол субъектке тиесілі және оның балансында болатын негізгі қорлар;

- арендаға алынған – ол басқа бір субъекттен аренда шартымен белгіленген бір мерзімге алынған негізгі қорлар. Ағымды аренда кезінде оны аренда берушінің балансында болады, ал арендаға алушы шотында ООІ «Жалға берілген негізгі қорлар» көрсетіледі. Арендаға берілген негізгі қорлар қатарына ұзақ мерзімге жалға берілген негізгі қорлар жатады, егер арендаға алушы келісім шартта белгіленген сатып алу құнын аренда уақыты біткеннен кейін немесе бітпей тұрып өткізсе, онда ол аренда алушының меншігіне өтеді.

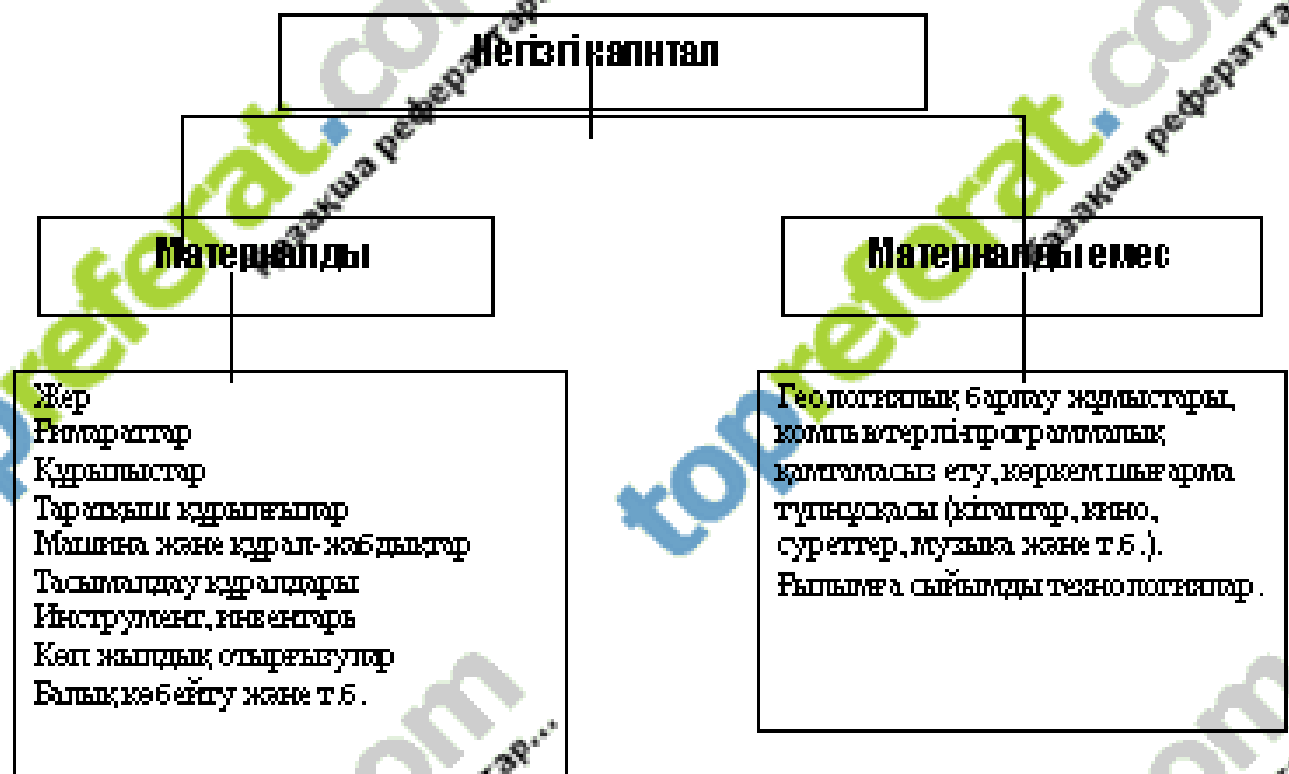
Оларды сәйкесінше 121, 122, 123, 124, 125 субшоттарда «Ұзақ мерзімді жалға берілетін негізгі қорлар» есептейді.

- қозғалыстағы - өндірісте және шаруашылық қызметте пайдаланылатын негізгі қорлар;
- тоқтап тұрған – уақытша пайдаланылмайтын негізгі қорлар;
- запастағылар – қозғалыстағы негізгі қорларды жөндеуде, аварияда немесе жойғылып кеткенде ауыстыруға арналып қойылған негізгі қорлар.

Заттай құрамына байланысты негізгі қорлар:

- мүлiкті – заттай құрамы бар объектілер (ғимараттар, құрылыстар, машиналар, құрал-жабдықтар);
- мүлiксiз – жерге, тоғайлық және сулы жерлерге (құрылыстардан басқа) капитал салымдары, яғни заттай формасы жоқ шығындар (жер учаскілерін жоспарлау, жалға алынған негізгі қорларға капиталдық шығындар және т.б.).

Өндірілген өнім және көрсетілген қызмет қай экономика саласына және қызмет түріне жатса, соған қатысқан негізгі қорлар сол экономика саласына және қызмет түріне жатады.

1 сурет- Кәсіпорынның негізгі қорлары

Негізгі қорлар жасайтын функциясына және мақсатты белгілеуіне байланысты келесі түрлерге бөлінеді:

1. Жер – объекттің меншік құқығымен сатып алынған жер көлемі және құны. Жерге деген меншік құқығы «Жер учаскісіне меншік құқық актісі» мен бекітілуі тиіс. Инвентарлы болып жер бөлімшесіне меншік құқығы актісі берілген әрбір жер саналады.

2. Ғимараттар – еңбекке жағдай жасау, халыққа әлеуметтік-мәдени қызмет көрсету, баспана және материалды құндылықтарды сақтауға арналған

архитектурлы-құрылыстық объектілер. Инвентарлы объект болып әрбір бөлек тұрған ғимарат саналады.

3. Құрылыстар – еңбек затын өзгертпейтін қызметтерді орындау жолымен өндіріс процесін жүзеге асыру үшін арналған инженерлі-құрылыстық объектілер (шахтадар, мұнай және газ скважиналары, платиналар, эстакадалар, мосттар).

Мүқалмалар (инвентарь) болып әрбір бөлек тұрған құрылыс саналады.

4. Өткізгіш құрылыстар – электро, жылу және механикалық энергияны тасымалдауға арналған құрылыстар (электроөткізу линиялары, жылу желісі, құбырлар).

5. Машиналар және құрал-жабдықтар. Мүқалмалар объектісі болып әрбір машина саналады, егер ол басқа бір объектінің бөлігі болмаса, өзінің құрамына кіретіндер құралдар, керек-жарақтар, қоршаулар, фундамент негізгі қорлардың бұл тобы 5-ке бөлінеді:

- күш машиналары және құрал-жабдықтар – жылу және электроэнергияны шығаратын машиналар, генераторлар; әр түрлі энергияны механикалық энергияға айналдырылатын машина-двигательдері (тракторлар және өзі жүретін шассилер, бу двигательдері, турбиналар, іштен жану двигательдері).

- күш машиналары және құрал-жабдықтар – еңбек өнімін шығару процесінде еңбек затына механикалық, теориялық және химиялық әсер етуге арналған машиналар, аппараттар және құрал-жабдықтар (токарь станоктар, насостар, электромоторлар, экскаваторлар, грейдерлер).

- өлшегіш және реттеуіш құралдар, жабдықтар және лабораториялық құралдар – бұл өндірістік процессті реттеу және өлшеу үшін арналған құрал-жабдықтар (двизорлар, алтерметрлер, микроцифрлар, суөлшегіштер, манометрлер).

- есептеуіш техника – бұл процестерді автоматтандыруға және жылдамдатуға арналған машиналар, құрал-жабдықтар (компьютерлер және т.б. есептеуіш құралдар).

- басқа да машиналар және құрал-жабдықтар – машиналар, аппараттар және басқа да құрал-жабдықтар (телефон станцияларының, радиобуындарының құралдары).

6. Көлік құралдары – адамдарды және жүктерді тасуға арналған жүру құралдары (автомобиль, теміржол, су транспорттарының қозғалу құрамы). Инвентарлы объектісі болып барлық оған қатысты құрал және жабдықтармен бірге бөлек объектілер табылады.

7. Аспаптар (құралдар) – бұл механикаландырылған және механикаландырылмаған қол еңбек құралдары немесе металлдарды, ағаштарды және т.б. өңдеуге арналған машинаға бекітілген жабдықтар (кесетін, соғатын, езетін, жұқартатын еңбек құралдары – электро дрельдер, электро вибраторлар және т.б.). Инвентарлы объектісі болып тек қана басқа инвентарлық объектінің құрамына кірмейтін құралдар жатады.

8. Өндірістік жабдықтар және құралдар - өндірістік операцияларды жасауға немесе жеңілдетуге арналған құралдар - жұмыс столы, шкафтар, және т.б.

9. Шаруашылық инвентарь – конторлық және шаруашылық инвентарь (үстелдер, шкафтар және клемдер).

10. Көпжылдық отырғызулар – жасанды, көпжылдық отырғызулар (жеміс-жидектер, жүзім ағаштары, көпжылдық гүл отырғызулары, роза егіндері, тірі шарбақтар және т.б.).

11. Жерді жақсарту үшін капитал шығындары (құрылыссыз) – шаруашылыққа пайдалану үшін жерді жақсарту шараларына инвентарлы сипаттағы шығындар (жер учаскелерін жоспарлау, алаңды тастардан тазарту және т.б.).

12. Басқа да негізгі қорлар – библиотекалық қорлар, музей құндылықтары және т.б. [4].

Нарықтық экономикаға ету жағдайында бухгалтерлік есептің мақсаты негізгі қорлардың қозғалысын, шығуын, түсімін дұрыс және уақытылы қадағалау; пайдалану жерлерінде олардың бар болуын және сақталуын бақылау; негізгі қорлардың тозуын уақытылы және дәл есептеу, сонымен қатар оның есепте дұрыс айқындалуы; жөндеуге кеткен шығындарды анықтау және осы мақсатқа бөлінген қаржыларды тиімді пайдалануды басқару, тиімді пайдалануды басқару, машиналардың, құрал-жабдықтардың, көлік құралдарының және басқа да объектілердің жұмысының тиімділігін көтеру үшін қорларды табу, сонымен қатар өнім шығаруын көтеру үшін өндірістік алаңдарды қолдану; негізгі қорлардың пайдаланбайтын, артық объектілерін шығару; көісторын басшысын есептеу техника құралдары базасында есептеп шығару жұмыстарын автоматтандыру жолымен негізгі қорлардың жағдайы туралы қажетті ақпаратпен жедел қамтамасыз ету [6].

Негізгі қорлар қандай да болмасын өндірістің маңызды факторы болып табылады. Олардың жағдайы және тиімді пайдаланылуы кәсіпорынның шаурашылық қызметінің ақырғы нәтижесінде тікелей әсерін тигізеді.

Нарықтық экономикаға ету шарттары еңбек коллективін өндірістің барлық материалды-құндық факторларын соның ішінде негізгі қорларды тиімді пайдалануды көтеру қорларын тұрақты іздеуге ниеттейді. Бұл қорларды мүжіят экономикалық талдау жүргізудің арқасында тауып және іс жүзінде қолдануға болады.

Негізгі қорлардың жағдайы және оларды пайдалану – талдамалық жұмыстың негізгі бір элементі болып табылады, себебі дәл осылар әр бір өндірісті тиімді пайдаланудың негізгі факторы – ғылыми-техникалық прогрестің материалды айналуы болып табылады.

Кәсіпорынның негізгі қорларын және өндірістік қуаттылықтарын толық және тиімді пайдалану оның баруына әсерін тигізеді: оның еңбек өнімділігінің өсуіне, қорқайтарымның, өнім шығарудың көбеюіне, оның өзіндік құнының төмендеуіне, капитал салымдарын үнемдеуге.

Өнеркәсіпті-өндірістік негізгі қорларды тиімді пайдалануды және жағдайын талдау мақсаты болып: кәсіпорынның және оның құрылымдық

бөлімшелерінің негізгі қорлармен қамтамасыз етілуін анықтау, оларға деген қажеттілігін анықтау, олардың өсу жоспарының орындалуын, жаңаруын және шығуын анықтау, негізгі қорлардың техникалық жағдайын әсіресе бақтесті бөлігін зерттеу, негізгі қорлардың пайдалану дәрежесін және оған әсер еткен факторларды анықтау, құрал-жабдықтар паркінің толықтай қолданылуын және комплекттігін анықтау, қорқайтарып өсімінің резервтерін шығару, негізгі қорларды тиімді пайдалану есебінен өнім көлемін және пайданы көтеру.

Негізгі қорлар пайдалануына байланысты қозғалыстағы, запастағы және тоқтатылғандар болып, тиімділігі бойынша – жеке меншіктегі және арендаға берілгендер болып бөлінеді.

Қозғалыстағы – пайдаланудағы негізгі қорлар (жұмыстағы, жөндеудегі немесе тоқтаудағылар).

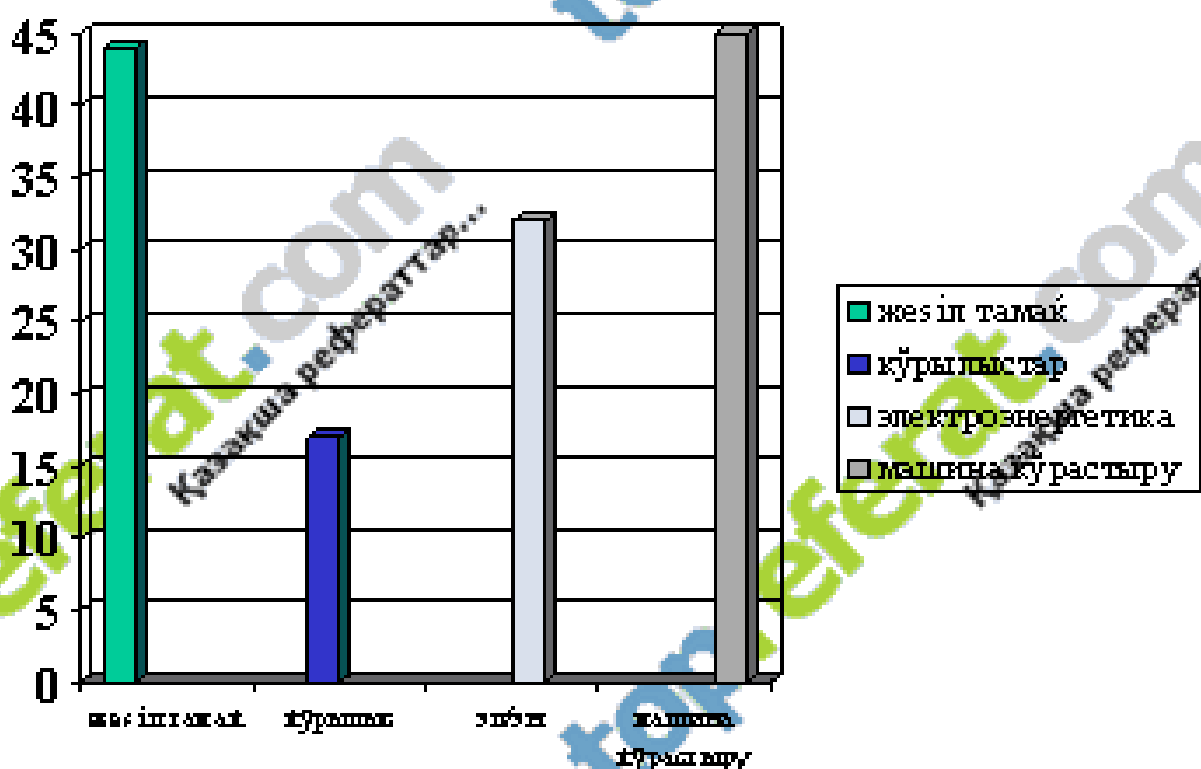
Запастағы негізгі қорларға запаста тұрған құрал-жабдықтар және кәсіп құралдары (сипаттағы резервте тұрғандар), қолданудан шыққан негізгі қорларды ауыстыруға арналған.

Тоқтатылған негізгі қорлар кәсіпорынның немесе бөлек цехтардың уақытша қолданысынсыз тоқтатуын белгіленген тәртіппен құжатты қатталғандар.

Жеке меншіктегі сол кәсіпорынға тиесілі негізгі қорлар. Арендаға алынған басқа бір кәсіпорыннан (ұйымдардан) уақытша пайдалануға салынған негізгі қорлар.

Негізгі қорлар қандай да болмасын өндірістің маңызды факторы болып табылады. Олардың жағдайы және тиімді пайдаланылуы кәсіпорынның шаураңшылық қызметінің ақырғы нәтижесінде тікелей әсерін тигізеді.

2 сурет - Негізгі қорлардың әр саладағы үлесі

Негізгі өндірістік қорлардың түрлі құрылымы әр саладағы өнеркәсіп кәсіпорындарында бірдей емес. Мысалға, ғимараттардың негізгі қорлардың толық құны жаңыл тамақ өнеркәсібіндегі үлесі көбірек (44%), құралыстар – жанар-жағармай өнеркәсібінде (17%), таратқыш құралыстар – электроэнергетикада (32%), машина және құрал-жабдыстар – машина құрастыратын кешенді кәсіпорындарында (45%) [6].

Негізгі қор бұл нақты өзгертілмеген үлгіде өзінің материалды заттай базалау құнында, ағылдық ұзақ кезеңін жиі жоғалтады. Олар кәсіпорындарда ұзақ мерзімде пайдаланып өздерінің бағасын өндiрген өнімге аударады. Негізгі қорлар ызағалыстық, ұлттық, байлықтың негізгі бөлімі болып келеді және қай елдің экономикасында болмасын анықтаушы ролінде ойнайды. Негізгі қорды тиімді немесе дұрыс пайдалану елдің экономикасын көтерiлуiне негізгі жағдайда болып келеді.

1.2 Құрылыс материалдар өнеркәсібінің негізгі құралдарының ұдайы өндірісі

Қазіргі нарық жағдайында ұдайы өндіріс тұсында жүріп жатқан саясат аса маңызды мәнге ие, өйткені негізгі құралдардың сапалық және сандық жағдайына жауап береді.

Бұл саясат тек макро деңгейде ғана емес, сонымен қатар микро деңгейде де қолданылу керек. Ұдайы өндіріс саясатының негізгі мақсаты – макро деңгейде шаруашылық субъектілерге ұдайы өндіріс, жаңа техникамен мүлктену, реконструкциялар, өндірісті техникалық қайтақаруландыру, ұдайы өндірістің жай және кеңейтілген түрлеріне қылайы жағдай жасау. Бұл міндеттердің барлығы да амортизациялық, салықтық, инвестициялық саясаттармен жүзеге асырылады.

Негізгі қорлардың ұдайы өндірісі – жаңа құралдарды мүлктену, реконструкциялар, техникалық қайтақаруландыру, модернизация және капиталды жөндеулер жолымен оларды үздіксіз жаңарту үрдісі.

Ұдайы өндірістің екі нысаны бар:

- жай ұдайы өндіріс, негізгі құралдардың тозу шығындары амортизацияның есебімен сәйкестенгенеді;
- кеңейтілген ұдайы өндіріс, негізгі құралдардың тозу шығындары амортизация есебінің соларынан жоғары болған кезде.

Негізгі қорлардың ұдайы өндірісінің басты мақсаты – кәсіпорында негізгі қорларды сапалық және сандық жағдайын қалтамасыз ету, сонымен қатар оларды жұмысқа қабілетті жағдайда ұстау. Негізгі қорлардың ұдайы өндірісі үрдісінде келесі міндеттер шешіледі:

- әр түрлі жағдайларға байланысты істеп шыққан негізгі қорларды қалпына келтіру;
- өндірістің көлемін ұлғайту мақсатында негізгі қорларды көбейту;
- негізгі қорлардың түрлі технологиялық, жастық құрылымдарын жетілдіру немесе өндірістің техникалық жағдайын көтеру.

Негізгі қорлардың ұдайы өндіріс үрдісі түрлі көздер арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Кәсіпорындарда негізгі құралдардың өндірісі үшін негізгі құралдар келесі арналар бойынша келуі мүмкін:

- кәсіпорынның жарғылық капиталы ретінде;
- капиталды салымдар нәтижесінде;
- міндетсіз беру нәтижесінде;
- аренда ретінде.

Негізгі қорлардың ұдайы өндірісі сандық жағынан жыл бойы негізгі қорлардың балансында толық бастықы құны бойынша мына формуламен көрінеді:

$$\Phi_{\text{ж}} = \Phi_{\text{б}} + \Phi_{\text{с}} - \Phi_{\text{ж}} \quad (1)$$

Мұндағы, $\Phi_{\text{ж}}$ - негізгі құралдардың жыл соңындағы құны;

$\Phi_{\text{б}}$ - негізгі құралдардың жыл басындағы құны;

$\Phi_{\text{с}}$ - негізгі құралдардың жыл бойына қозғалстағы негізгі құралдардың құны;

$\Phi_{\text{ж}}$ - негізгі құралдардың жыл бойына жою құны [3].

Модернизация (жаңғырту) – бұл жаңа құрал-жабдықтардың қатарына дейін негізгі құралдардың ТЭҚІН жақсарту және моральды тозуды азайту мақсатында техникалық жетілдіру болып табылады. Жаңарту дәрежесіне байланысты модернизация бөлікті және кешенді (түбірлі қайтажасау) деп екіге бөледі. Әдісі мен шартына байланысты модернизацияны типтік және мақсаттық деп бөледі.

Типтік модернизация – бұл сериялық құрылыста қалтық біртүрлі өзгерістер;

Мақсаттық модернизация – нақты өндірістің қажеттілігіне байланысты жетілдіру.

Модернизацияның шарты үнемдеу немесе қосымша түсімдердің өткізілуі мына формуламен анықтауға болады:

$$C = \Pi = (C_1 - C_2) V_2, \quad (2)$$

мұндағы, C - өнімнің өзіндік құнын азайту;

Π – қосымша түсім;

C_1, C_2 - өткізілген модернизациядан кейінгі және алдыңғы өнімнің 1 данасына кеткен өзіндік құны;

V_2 - модернизациядан кейінгі өнімнің шығару көлемі.

СМ СССР-ң 22 қазан 1990 ж. № 1072 қаулысымен «СССР-ң қалың шаруашылығының негізгі құралдарын толық қалпына келтіретін амортизациондық төлемдердің бірдей нормаларын енгізді. Олар 1 қандардың 1991 ж. барлық кәсіпорындар басқару және иелік нысандарына қарамай өнімнің өзіндік құнына негізгі құрал жөндеу шығындарын етеуі міндетті болды.

Әрбір кәсіпорын жөндеуге кеткен шығындарының бірқалыптылығын сақтау үшін жөндеу қорын (резервтік) құруға құқығы.

Өндірістік емес негізгі қорлар жөндеу және қалпында ұстау шығындары кәсіпорынның таза түсімінен, яғни салықтан кейінгі түсім арқылы жүзеге асырылады [6].

Негізгі өндірістік қорларға кеткен жөндеу шығындары оның табиғи тозу дәрежесіне, жөндеу жұмыстарын сапалы жүргізу деңгейіне, машиналар мен құрал-жабдықтармен қымет ететін персоналдардың біліктілігіне айтарлықтай байланысты болады. Сондықтан да әрбір кәсіпорындарда құрал-жабдықтардың шамадан тыс табиғи және моральдық тозулар болдырмауға тырысу керек. Егер кәсіпорында негізгі құралдардың активті бөлігінде тозу біршама болған жағдайларда (40 % -тен жоғары), мұнда құрал-жабдықтарды жұмысқа қабілетті жағдай ұстау үшін қуатты жөндеу бөлімшелерін жасау қажет. Бұл жағдайда жөндеушілер саны бүкіл жұмысшылар санының 60 пайызын құрауы мүмкін. Бұл әсіресе тау-кен кәсіпорындарға мінездес келеді. Көптеген жағдайларда бұл кәсіпорындарда жөндеу шығындары айтарлықтай көп және олар шығындарды азайту жолдары көп, олардың негізгілерін қарастырайық.

Біріншіден, кәсіпорында жоспарлы көрсетуші жөндеулер (ЖКЖ) уақытылы және сапалы етуі керек, яғни бұл аварияларды кемітіп, жабдықтардың тоқтауларын, капиталды және орта жөндеулерді азайтуға көмектеседі.

Екіншіден, капиталды жөндеуге кіріспес бұрын экономикалық жоспарда мұқият талдау жасап, капиталды жөндеу жасау немесе жаңа техника сатып алу тиімділігін анықтау керек.

Негізінен 2-шісі күрделі жөндеулерді жүргізу экономикалық жағынан тиімді.

Көп жағдайда күрделі жөндеу моральді тозуды жоймайды, сондықтан да күрделі жөндеумен бірге модернизацияны бірге өткізу экономикалық мақсатта дұрыс саналады. Дегенмен, мұнда да санау жүргізіп, күрделі жөндеу модернизациямен бірге немесе жаңа техникамен мүлкітену тиімділігін алдымен талқан жөн.

Үшінші жағдайда кәсіпорынға тікелей қатысты бөлшектерді, әсіресе өткір дефицит кезінде қалпына келтіру.

Тожан бөлшектерді қалпына келтіру мүмкіндік береді:

- уақытылы жөндеу жұмыстарын жүргізу және кейбір запас бөлшектердің дефицитін жою;
- жөндеу шығындарын азайту, өйткені бөлшектерді қалпына келтіру, ережеге сәйкес жаңа техниканы мүлкітену немесе қайта жасалған бөлшектерден әлдеқайда тиімді;
- кәсіпорынға жеткізілетін запас бөлшектердің тасымалдау шығындарын азайту.

Тожан бөлшектерді қалпына келтіру экономикалық көзқарас жақтан пайдалы, егер:

жаңа бөлшектер салыстырылымында

$$(C_2 + E_2 K_2) Y \leq (C_1 + E_1 K_1) Y \quad (3)$$

Жаңа бөлшектерді өзіннің қаражатымен жасаған салыстырылымында

$$(C_2 + E_2 K_2) Y \leq (C_{2..} + E_2 K_{2..}) Y \quad (4)$$

Мұндағы,

C_2 – бөлшектерді қалпына келтіру өзіндік құны;

E_2 – күрделі салымдардың тиімді мөлшерлік коэффициенті;

K_2 – тозған бөлшекті қалпына келтіру үшін арнайы құралдармен мүліктенуге жұмсалған күрделі салымдар.

Y – жаңа бөлшекпен қалпына келтірілген бөлшектердің арасындағы қызмет ету мерзімін есептейтін коэффициенті;

Z_{np} – бөлшектерді жасап шығарушыдан кәсіпорынға жеткізу тасымалдау шығындары;

$C_{...}$ – өзіндік күштермен жаңа бөлшектерді жасап шығаруға кеткен өзіндік құн;

$K_{...}$ – тозған бөлшектерді қалпына келтіру үшін қажетті құралдармен мүліктенуге жұмсалған күрделі салымдар.

Тәжірибе көрсеткендей орта және әсіресе ірі кәсіпорындарда тозған бөлшектерді қалпына келтіру экономикалық тиімді болып саналады. Жөндеу шығындарын азайтудың басқа да жолдары көп. Бірақ, минималды шығындар өз қорларының активті активін уақытшы жаңартып отыратын, моральді және табиғи тозудың шаладан тыс болдырмай, амортизацияның жедел түрін пайдаланатын, кәсіпорындар жөндеу шығындарын көп есе азайта алады [19].

Негізгі қордың жөндеуі:

Кәсіпорында негізгі қорларды қолдану үрдісінде үнемі тозып отырады. Оларды жұмысқа қабілетті жағдайда ұстау үшін жөндеу жүргізіп отыру қажет. Жөндеудің үш түрі ажыратылады: қалпына келтіруші, ағылды, капиталды.

Қалпына келтіруші жөндеуі – бұл әртүрлі жағдайларға байланысты болатын жөндеудің ерекше түрі: стихиялық апаттар (суылу, ерт, жер-сілкінісі), әскери бұзушылық, негізгі қорлардың ұзақ тұрып қалу жағдайларына байланысты сияқты. Қалпына келтіру жөндеулері мемлекеттің арнайы қаржысына жасалады.

Ағылды жөндеу – бұл кіші жөндеу және негізінен негізгі қорлар қызмет ету барысында жасалады. Тәжірибе бойынша көп уақыт алмайды. Кіші жөндеуде кейбір бөлшектер және тораптар ауыстырылады, анықталған кіші жөндеулер орындалады.

Капиталды жөндеу – бұл негізгі қорлардың негізгі жөндеуін жүргізеді. Кәсіпорынды жөндеуде машина толық бөлшектенеді, тозған барлық тораптар мен бөлшектер ауыстырылады. Капиталды жөндеуден кейін машинаның техникалық параметрлері бастапқыға жақындау керек [7].

2 КАПИТАЛ ҚҰРЫЛЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

15

2.1 Кәсіпорындар мен ұйымдар қаржысының мәні және мазмұны

Кәсіпорындар мен ұйымдардың қаржысының өзіндік мәні және көрінісінің сыртқы формалары бар және олар сан алған. Олардың беріктілігі біркелкі емес. Қаржының сыртқы формалары жиі өзгертілуде. Мысалы, кәсіпорындардың мемлекеттік бюджетпен қарым-қатынас формасы жиі өзгертіліп, жетілдірілуде. Көп арналы төлемдерден пайда салығына көшіріледі; қаржының бюджеттен шаруашылық мұқтаждарын қаржыландырудың жері қозғалысы өзін-өзі қаржыландырумен ауыстырылды; кәсіпорындардың ішкі қаржы қозғалысының формалары өзгереді. Бұл қатынастар нормативтік сипат алып, шаруашылық коммерциялық негіз алуда. Қаржы ресурстарының құрылымы, әдістері, жұмсау бағыттары да өзгеруде. Қаржының мәні де өзгеруде, ол өндірістік қатынастары, олардың даму барысы, мемлекеттің шаруашылық, мәдени, әлеуметтік өмірдегі рөліне байланысты. Қаржы қатынастары, ең алдымен, бөлістік қатынастар. Олардың бөліс жүйесінің өзгерістерге ұшырап, өндірістің тиімділігін ынталандырудағы рөлі артуда. Қоғамдық өнім мен ұлғиық табысты бөлу әдістері мен формаларының өзгеруі кәсіпорындардың мемлекеттік бюджетпен және несие жүйесімен нарыққа алу процесінде қаржы қатынастарын өзгертіп, олардың ғылыми-техникалық прогресті жеделдету, өндірістің өнімділігін арттыруда ынталандырушы рөлін баса көрсетуде.

Кәсіпорындар қаржысының мәні жөнінде әзірге ортақ пікір жоқ. Кәсіпорындардың қаржысын айқындайтын экономикалық қатынастар жүйесіне не кіреді? Бірқатар ғалымдар тауарларды сатып алу, сату кезінде және еңбекақы кезінде пайда болатын ақша қатынастарын қаржы қатынастары деп қарауға болмайды; өйткені олар бұл қатынастардың элементтері емес деседі. Алайда өндірістік қариданы жақтаушылар керісінше пікірде. Өйткені өндірістегі қаржы қатынастары ұдайы өндірістік кезеңдерін көрсететін экономикалық категория. Мысалы, айырбас кезінде өнімді өткізуден түскен түсімнен өнім беруші кәсіпорын тұтыну және қорлану қорларын құрайды. Оның барысында өнім беру шартының талаптары орындалмаса, екі жақ бір-біріне қарыз болса, тиісті қаржы айыптары қолданылады. Еңбекақы, сыйлықтар төлеу барысында туындаған ақша қатынастары арнайы қорлар құрып, жұмсау арқылы жүргізіледі. Өндіріс қаридасын жақтаушылар қаржы қатынастары өндіріс процесінің барлық кезеңін қамтиды деп санайды.

Осыған байланысты кәсіпорындар мен ұйымдардың қаржысын бөлу, бақылау және ұдайы өндіріс қызметін орындауды деп тұжырымдауға болады. Ұдайы өндіріс қызметінің мазмұны жай және

ұлғайтмалы ұдайы өндіріс кезінде материалдық және қаржы қозғалыстары айналымға қамтамасыз ету. Бұл үшін кәсіпорын өндіріс жоспарлары, болжамдары негізінде өнімдерді өткізу, нақты мерзімдерге сай белгіленген экономикалық нормативтерді, кірістер мен шығыстар көлемдерін белгілейді, шығындардың меншікті қаржы есебінен, уақытша алынған басқа кәсіпорындар мен өз қызметкерлерінің қаржысы банк несиелері, айрықша жағдайда бюджет есебінен ақталуын анықтайды.

Кәсіпорындар қаржысының бөлу қызметінің ерекшелігі – жиынтық қорамдық өнімнің құны айналым қаржысы процесінде белгіленген экономикалық нормативтер негізінде бөлінуі. Мұның өзі ұдайы өндіріс процесінде құнның бөліске және қайта бөліске түсіуіне қаржының қатысуын анықтайды. Ақшалай бюджеттермен қорлардың экономикалық негізінде бөлінуі қаржының ұдайы өндірістегі қызметінің басты шарты.

Бөліс - өндіріс пен тұтыруды байланыстыратын бұрын. Бұл процесс кәсіпорындармен бірлестіктердің жұмсалған өндіріс құрама-жабдықтарды толықтыруға және пайданы құрауға пайдаланған өнімдерді өткізуден өткен ақшалай табыстар алу жолымен жүреді. Пайданың бір бөлігі қайта бөлу барысында орталықтандырылған қорларға – мемлекеттік бюджет, бюджеттен тыс қорларға түсіп енді бір бөлігі шаруашылықтың қарамағында еңбекақы, әлеуметтік мұқтаждар, өндірісті ұлғайту және дамыту жөнінде шығындарды қаржыландыруға түседі.

Қаржы және несие органдармен іс-қимыл барысында бюджет алдындағы міндеттемелердің орындалуы, банк несиелерінен алынуы, қайтарылуы кезінде бақылау жүзеге асырылады.

Кейбір экономистер кәсіпорындар қаржысына үш қызмет жүктейді:

- 1) ақшалай ресурстары мен айналым қаражаттарына қызмет көрсету;
- 2) ақшалай табыстарды бөлу;
- 3) кәсіпорындардың өндірістік-шаруашылық қызметіне бақылау жасау.

Халық шаруашылығы салалары, бірлестіктері, кәсіпорындарының экономикалық қызметі саласында өндірістік қатынастардың өзіндік ерекшеліктері, қаржы қатынастарының басқа ақша қатынастарымен астасуы, олардың өндірістік қорлар айналымымен тығыз байланысы, кейбір ғалымдардың пікірінше, халық шаруашылығы салалары,

Бірлестіктері, кәсіпорындары қаржысының жалпы мемлекеттік қаржыдан ерекшеленуіне әкеліп соғады.

Олардың пікірінше, егер бұныға кәсіпорындардың ақша қатынастарының бүкіл жиынтығын қосса, халық шаруашылығы кәсіпорындары мен ұйымдарының ақша шаруашылығы – дербес экономикалық категория ретінде өмір сүруі туралы мәселе қояға болады.

Қаржы саласындағы кәсіпорындар мен ұйымдардың сан қылы қатынастары ірілендірілген топтарда жинақталады: бұл қатынастар ұлғаймалы ұдайы өндіріс процесінде мыналардың арасында пайда болады:

Мемлекет пен өндірістік кәсіпорындар арасында мемлекеттік бюджеттен қаржыландырғанда, сондай-ақ бюджетке төлемдер төлегенде, валюта қорларын қалыптастырғанда;

өндірістік кәсіпорындар және олардың жоғарғы ұйымдары пайданы табыстарды, қорларды қайта бөлгенде, жылдық төлемдер жөнінде;

шикізат, материалдар, отын, т.с.с. төлеу үшін өзара қатынастарға түскен әртүрлі кәсіпорындар мен ұйымдар арасында;

кәсіпорындар мен ұйымдар арасында акциялар мен құнды қағаздар шығару және өткізу кезінде бірлескен кәсіпорындар құру барысында несиелеу мен үлестік қатыста;

кәсіпорындар мен несие жүйесі және қысқа мерзімді несиелер берілгені үшін проценттер төлегенде және т.б.

Кәсіпорындар мен ұйымдар қаржысының негізгі белгілері:

- 1) қаржы қатынастарының көп қырлылығы, олардың формалары мен мақсатты арналымының сан алуандылығы;
- 2) өндірістік қорлардың міндетті болуы, олардың құралуы, тұрақты толықтыруы, көбеюі, бөлінуіне байланысты қатынастар туындауы. Өндірістік қорлар - өндірістің серпінді элементтері. Олар, өндірістің өзі сияқты ұдайы қозғалыста болады: оның үстіне құн формалары үнемі өзгереді. Кәсіпорынның өндірістік қорлары оның қызметі кезінде материалдық-заттық және ақша формасы қалады;
- 3) жоғары белсенділік, кәсіпорынның шаруашылық қызметінің барлық қырларында ықпал жасау мүмкіндігі.

Сөйтіп, кәсіпорындар мен ұйымдардың қаржысы – халық шаруашылығындағы ақшалай табыстарды, жинақтарды және қорларды

жасауға, бөлуге және пайдалануға байланысты туындайтын экономикалық қатынастар.

18

2.2 Кәсіпорындар мен ұйымдар қаржысын ұйымдастырудың негіздері

Кәсіпорындардың қаржысын ұйымдастырудың принциптері ортақ. Оның бірыңғайлығы өндірістердің ортақ мақсат-міндеттерімен және оның дамуының ортақ экономикалық заңдарымен анықталады.

Кәсіпорындар мен ұйымдардың қаржысын ұйымдастырудың негізгі принциптері: шаруашылық есеп, жоспарлылық, меншіктің барлық формаларының теңдігі, қаржы резервтері. Шаруашылық есеп – негізгі алынатын принцип және кәсіпорындар мен ұйымдардың шаруашылық қаржы қызметін жүргізудің басты әдісі. Мемлекеттік және ұжымдық меншіктегі кәсіпорындар мен ұйымдарда “шаруашылық есеп” термині қолданылады, жеке аралас меншікте – “коммерциялық есеп” термині бар. Бұл ұғымдар экономикалық мағынада мәндес.

Шаруашылық есептің мәні кәсіпорынға оның қызметіне қажетті, жарғы қорын құрайтын негізгі және айналым қаржысы бөлінеді. Шаруашылық жүргізу әдісі ретінде шаруашылық есеп шаруашылық қызметінің табыстары мен шығындарын бірыңғайландыруды қарастырады.

Қазіргі уақытта шаруашылық есеп әдісі тұтынушыға қызмет етіп, кәсіпорындар мен калықтың сұранымын қанағаттандыру, қатаң тәртіп, мемлекет қамтамасыз еткен ресурстарды төлеу, өндірісті жаңарту және ұлғайту, бюджет алдындағы міндеттемелерді сөзсіз орындау.

Коммерциялық есеп принципі кәсіпкерлік формасында жүзеге асырылады. Нарықтық қатынасты дамыту барлық меншік формаларының деңгейі принципін іске асыру негізінде азаматтардың шаруашылық инициатива мен іскерлік көрсетуіне жағдай жасайды. Кәсіпкерлік – тәуекелге бел байлап, табыс табуға ұмтылған азаматтардың жеке, дербес іс-қимылдары. Кәсіпкерлік өз ұжымдарын құра алады.

Шаруашылық есептің негізгі принциптері - өзін-өзі ақтау және өзін-өзі қаржыландыру.

Өзін-өзі ақтау – шаруашылық есептің басты принципі, яғни кәсіпорын тиімді өткізген табысты есебінен өндірістік шығындардың ақталуы. Өзін-өзі ақтаудың төменгі шегі шығынға батпау. Алайда нарық жағдайында кәсіпорындар рентабельді жұмыс істеуі тиіс. Өйткені болашағы зор шаруашылықтарға ғана көмек көрсетіледі.

Банктер бюджет, несие берушілердің алдына қойған міндеттемелері мен талаптарын қанағаттандыра алмаған кәсіпорындар белгілі бір шаралар қолданылған соң сауықтыру, қайта құру, жою немесе сату күйіп кетті деп жарияланады.

Өзін-өзі қаржыландыруға өзін-өзі ақтау кіреді. Одан айырмашылығы өндіріс шығындарын ақтаумен қатар нормативтік пайда алынуын көздейді. Табыс көздері мен қосымша қаржы есебінен кәсіпорын техникалық қайта жарақтану, өндірісті жаңғырту және ұлғайту, өндірістік емес құрылыс ұжымдардың әлеуметтік мұқтаждарды, еңбекақы мен ынталандыру қорларын құру, ғылым мен техниканы дамыту және басқа шығындарды жабуды қамтамасыз етеді. Өзін-өзі қаржыландыру кезінде бүкіл қаржы /пайда және табыс, амортизациялық түсімдер және т.с.с./ кәсіпорындардың қарамағында қалады әрі тартып алынбайды /мемлекеттік бюджеттен жіберілімдер мен басқа да міндеттемелерден өзге/. Екіншіден, орталықтандырылған көздердің қаржысы оларға бөлінбейді, кәсіпорындар өздерінің дамуын тек меншікті және қарыз қаржы есебінен іске асырады. Мұның өзі басшылары белгілі бір шешімдерді қабылдау үшін қолда бар қаражаттарды тиімді пайдалану мүмкіндіктерін жан-жақты талдауға мәжбүр етеді.

Шаруашылық есептің тағы бір қарды дербестігі, кәсіпорын негізгі және айналым қаржысын неғұрлым мол пайда табу үшін ұтымды пайдаланып, оның бір бөлігін материалдық пайдалануға, өндірісті ұлғайтуға және шаруашылық қажеттерге пайдаланады.

Сонымен қатар шаруашылық есепке жоспарлар, шарттар қаржы міндеттемелерінде қарастырылған қаржы жауапкершілігі де кіреді: олар орындалмаса, мерзімі бұзылса, көлемі мен апасы сәйкес келмесе, кәсіпорын материалдық жауапкершілік артады - айып-пұлдарын төлейді.

Шаруашылық есеп талаптарының бірі – қаржы мүдделігі қызметкерлерді материалдық ынталандыру мен өндірісті дамыту үшін кәсіпорынның қаржы ресурстарын пайдаланудан көрінеді. Мұның өзі олардың болашақ мүдделеріне көрініс табады; кәсіпорындардың ұжымдарын қаржы жағынан ынталандырудың қуатты тұтқасы өздері жинаған қаржы есебінен әлеуметтік-мәдени мақсаттарға арналған шығындар.

Қаржы жауапкершілігі мен мүдделілігі – шаруашылық жүргізудің тиімділігін арттырудың ынталандыру шараларын құру және жүзеге асыру.

Сөйтіп экономиканың негізгі буынында кәсіпорындардағы екі экономикалық категорияның – қаржының және шаруашылық есептің өзара байланысы көрініс табады.

Жоспарлылық принципті өндірістің мақсат-міндеттері, оларға қол жеткізу әдістері, мерзіміне қарай алдын ала есептеу жолдарымен кәсіпорынның қаржы қызметі жүзеге асатынын білдіреді. Есептеулердің негізінде және белгіленген қаржы нормативтерін пайдаланып, қаржы көрсеткіштерін анықтайды. Олар арнайы құжат – қаржы жоспарында бейнеленеді.

Кәсіпорынның алдағы қызметіндегі бағдары бұлдыр болса, жоспарлар – қаржы көрсеткіштері тәптіштеп тексерілмей-ақ қолда бар нақты мәліметтер жиналып, ғылыми еңделеді, яғни болжам жүргізіліп, кәсіпорынның қаржылық даму болжамы жасалады. Болжам бағаланып, кәсіпорындардың шаруашылық қызметі нұсқалары бойынша шешім қабылдауға негіз болады.

Нарыққа көшу, экономикалық тұрақсыздығы жағдайында қаржы жоспарлары мен болжалдары қысқа мерзімге жасалады.

Кәсіпорын неғұрлым ірі шаруашылық құрылымына ексе кәсіпорындардың қаржы жоспарлары көрсеткіштері бұл ұйымдардың жиынтық қаржы жоспарларына енгізіледі.

Кәсіпорындар мен ұйымдардың барлық меншік формаларының теңдігі принципі мемлекеттің барлық меншік формаларының дамуына көпшілігі нәтижесінде жүзеге асырылады. Меншік кәсіпкер мүлкін қалағанынша пайдаланып, заңға қайшы келмейтін көз келген іс-қимыл жасайды.

Кәсіпорындардың қаржысын ұйымдастырудың тағы бір принципі қаржы резервтерінің болуы. Ол барлық деңгейінде – бастапқы өндірістік буында да, одан жоғарғы буындарында болады. Қаржы резервтері әртүрлі әдіспен - өндірістік және әлеуметтік даму қорларының көлеміне қарай, табыс және пайдадан түсімдер жәберу арқылы тұрақты нормативтер бойынша құралуы мүмкін. Қаржы резерві уақытша қаржы қыыншылығын жойып, шаруашылықтардың қызметіне қалыпты жағдай қамтамасыз ету және өндірістік, әлеуметтік даму шығындарын қаржыландыруға арналған.

Кәсіпорындар мен ұйымдардың қаржы қатынастары сан алуан заң актілерімен, Президенттің жарлықтарымен, Жоғары Кеңестің қаулыларымен реттеледі. Олардың ішінде: кәсіпорындар туралы, шаруашылық қызметтің еркіндігі мен кәсіпкерлікті дамыту туралы, меншік туралы мемлекет көлігінен алу және жеке шешендіру туралы, банкроттық туралы, банктер мен банк қызметі туралы, сыртқы экономикалық негізгі принциптері туралы, шет елдік инвестициялар туралы, еркін экономикалық аймақтар туралы, шаруа қожалықтары туралы және т.б.

Көп салалы мемлекеттік және кәсіпкерлік құрылымдарды қамтитын өндірістік-қаржы топтары шикізат, материал жөніндегі және басқа қажеттерін өздері қамтамасыз етіп, өздерінің және халықтың бос қаржысын біріктіреді. Мұндай өз бетімен дамитын жүйелер мемлекеттің жүгін жеңілдетіп, өндірістік материалдық-техникалық қабдықталуын жақсартады. Сөйтіп, өндіріс процесі демократияландырылады, өндірушілердің қаржы жөнінде дербестігі, кәсіпкерліктің еркін бәсекесі жағдайында шаруашылық жүргізудің түпкі нәтижелеріне жауапкершілігі артып, халық шаруашылығында өндірістің сан алуандылығы қамтамасыз етіледі.

3 НЕГІЗГІ КАПИТАЛДЫ КӘСІПОРЫНДА ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТІМДІЛІГІН КӨТЕРУ ЖОЛДАРЫ

3.1 Негізгі капиталдың тиімді пайдалану жолдарын жоғарылату

Кәсіпорынның негізгі өндірістік қорлары экономикалық болашақтық материалдық базасын, олардың өндірістік аппаратын құрайды. Негізгі қорлардың құрамын сапалы жетілдіру, оларды пайдаланудың тиімділігін жақсарту еңбек өнімділігін көтерудің, өнімнің өзіндік құнын төмендетудің негізгі факторлары болып табылады.

Кәсіпорынның техникалық мүмкіншілігін тиімді пайдалануды көтерудің негізгі жолдары – бұл өндіріс үрдістерінің механизациясы және автоматизациясы, құрал-жабдықтардың тұрып қалуын резервтік қуаттылықтың жүктеуін реттеу жолымен төмендету, негізгі номенклатураға кірмейтін өнім дайындау, құрал-жабдықтардың ауыстыру коэффициентін көтеру техниканы автоматтандырылған басқару жүйесімен жабдықтандыру, ғылыми техникалық жетістік шараларын жүргізу және т.с.с.

Өнімнің өндірісін өсіру, өзіндік құнын азайту, өнім сапасын жақсарту, мүлікке салықтың азаюы және баланстық өсімінің түсуі, кәсіпорынның негізгі құралдарын пайдаланудың жақсарту оның қаржылық нәтижелеріне әсер етеді.

Кәсіпорында негізгі құралдарды пайдалануды жақсарту мына жолдармен жетуге болады:

- кәсіпорындағы негізгі құралдарды арақара беру немесе артық жабдықтардан, машина және басқа негізгі құралдарын жасау;
- құралдарды жөндеулерді уақытында және сапалы түрде жоспар бойынша өткізіп тұру;
- жоғары сапалы негізгі құралдармен мүліктену;
- қызмет көрсетуші персоналдардың квалификациялық деңгейін көтеру;
- шамадан тыс моральды және физикалық тозуды болдырмау мақсатында негізгі құралдардың, әсіресе активті бөлімді уақытылы жаңартып отыру;
- өндіріс процессіне материал және шикізат дайындығын сапалы жақсарту;
- өндірістің механизация және автоматизация деңгейін жақсарту;
- экономикалық мақсатта жөндеу қызметтерін орталықтандыру;
- өндірісті концентриялау, мамандандыру және құрамалау деңгейлерін жақсарту;
- азқалдықты, қалдықсыз, энерго және отынүнемді – жаңа техника және жетілдірілген технологияны ендіру;
- машиналар мен жабдықтарды, тоқтаулар мен жұмыс уақытын жоғалтуларды қысқарту мақсатында ұйымның өндірісі мен еңбегін жетілдіру;
- кәсіпорындағы негізгі құралдарды пайдалануды жақсартудың жолдары сол немесе басқа кезеңде болған нақты шарттарға байланысты болады.

Негізгі өндірістік қорлардың құрылымына әсер ететін негізгі факторлар болып төмендегілер табылады:

1. шығарылатын өнім сипаты;
2. шығарылатын өнім көлемі;
3. механизация және автоматизация деңгейі;
4. мамандандыру және коопирациялау деңгейі;
5. кәсіпорындардың климаттық және географиялық орналасу жағдайлары.

Бірінші фактор ғимараттардың көлеміне және құнына, тасымал құралдарының және жеткізетін құрылыстар үлесіне әсер етеді. Қанша шығарылатын өнім көлемі (екінші фактор) көп болса, соғша құрал-жабдықтардың және арнаулы жетілдірілген жұмыс машиналарының үлес салмағы артады. Қорлардың құрылымына үшінші және төртінші факторлардың әсер етуі дәл осындай сипатта. Климаттық жағдайлардан ғимараттармен құрылыстар үлесу байланысты.

Негізгі қорлардың өндірістік құрылымына концентрацияның, маманданудың, коопирациялау және өндірісті біріктірудің дамуы әсер етеді, оған тағы да капиталдық құрылыс әсер етеді. Құрылыстың құнын төмендету арқылы, мысалға өндірістік ғимараттардың негізгі қорлардың салмақты элементі үлесінің жалпы құнын төмендетуге болады және осының арасында жаңа кәсіпорынның негізгі қорларына салынған шығындардың тиімділігін көтеруге болады.

Негізгі өндірістік қорлардың құрылымын жақсартуға төмендегілер мүмкіндік береді:

- құрал-жабдықтарды жаңарту және модернизациялау;
- станок және машиналардың жетілдірілген түрлерінің үлесін көтеру нәтижесінде құрал-жабдықтардың құрылымын жетілдіру, әсіресе мөрелік операцияларды орындайтын станоктар, автоматты және жартылай орындайтын станоктар, әлбебап агрегаттық станоктар, автоматтық машиналарды, сандық бағдарламалармен басқарылатын станоктар;
- ғимараттарды және үйлерді жақсы қолдану, бос алаңдарда қосымша құрал-жабдықтар орналастыру;
- құрылыс жобаларын дұрыс жасау және кәсіпорынның құрылыс жоспарларын жоғары сапалы орындау;
- аз пайдалынатын және артық құрал-жабдықтарды және оның бөлек топтарының арасында дұрыс пропорцияларды қамтамасыз ететін құрал-жабдықтарды орнату.

Құрылыс көлемі артқан сайын кәсіпорын алдында терең бір проблема болып капитал салымдарының тиімділігін көтеру табылады, яғни капитал салымдарының бірлігіне келетін материалдық өндіріс саласында қайтарымды көтеру немесе жоғары әлеуметтік нәтижеге жету. Капитал салымдарының тиімділігі - өте ауыр көрсеткіш, оның жақсаруы келесі факторлардың көшегімен байланысты болады:

1. Инвестициялық процесті қысқарту, яғни қандай да бір құрылыс объектісін қаржыландырудың басы және оны пайдалануға енгізу аралығын. Бұл кезеңді қысқарту 2 мәселені шешуге мүмкіндік береді:

а) құрылыс объектісіне жұмсалатын жалпы шаруашылығынан алаңдайтын құралдар, демек олар өнімдерді пайдалану өндірісінде және жалпықаралық пайдаға қатыспайтын уақыттың қысқарту;

б) негізгі құрылыстардың табиғи және моральдық тозуының арасындағы айыршықты қысқарту;

Бұл мәселелер құрылыстың негізгі объектілеріне капитал салымдарын біріктіру, құрылыс ұзақтығын және қуаттарды менгеру мезгілін қысқарту есебінен шешілуі мүмкін.

Негізгі құрылыс объектілерінде капитал салымдарын біріктіруді көтеру олардың қолдануға тез енгізуіне және аяқталуына жәрдем береді.

Құрылыс ұзақтығын және кәсіпорындарды реконструкциялау қысқарту – қазіргі замандық құрылыс өндірісінде бірден-бір маңызды мәселе болып табылады. Біздің елімізде құрылыс ұзақтығының қолданылатын нормалары өте жиі сақталынады, нормативтен 1,5 – 2 есе артатын нақты мезгілі белгіленген құрылыс объектілері кездеседі.

Бұл мәселені шешуде маңызды болып құрылыстың ары қарай индустриализациялануы табылады, ол құрылыстық өндіріске мапшталарды кең көлемде енгізу және құрылыстың өнеркәсіптік базаларын дамыту есебінен болуы керек.

Құрылыстық өнеркәсіптік базаларының технологиясын және ұйымдастыруын жетілдіру төмендегілерді қамтамасыз ету қажет:

- заводтық дайындау, өнімді тасымалдау және объектілерді тұрғызу сатыларында толық еңбек сыйымдылығын төмендету;
- құрылыстың материал сыйымдылығын және отын-энергетикалық ресурстардың шығындарын төмендету;
- эксплуатацияға енгізілетін объектілердің сапасын көтеру;
- эксплуатациялық объектілердің қажетті сапамен қамтамасыз еткенде құрылыстың құнын төмендету.

Құрылыс ұзақтығын қысқарту үшін құрылыс объектілерінің техникалық дайындалған және жабдықтауды жақсарту үлкен маңызға ие. Құрылыс бөгелістерінің көпшілігі территорияның құрылысты салуға уақытына дайын болмауы (барлық бөгелістердің 10% мөлшерінде), техникалық құжаттамаларының уақытына дайын болмауы (7% мөлшерінде), құрылыста техникалық және технологиялық үзілістер және т.с.с. объектілерді енгізу мезгіліне құрылысты материалдармен, бұйымдармен және конструкциялармен өзіндік өнеркәсіптік кәсіпорындардың қуаттылығын менгеру уақытын қысқарту инвестициялық процестің қысқаруына әсер етеді.

2. Транспортта және құрылыста өнеркәсіптік базаларының еңбек өнімділігін көтеру. Құрылыс өндірісінің барлық бұйымдарында және соның ішінде кәсіпорындардың өнеркәсіптік базаларына еңбек өнімділігін көтеру резервтері жұмыс уақытының жоғалуын қысқарту, техниканы жақсы пайдалану және ең алдымен ауыр қол еңбегімен байланысты болады.

Еңбек өнімділігі тиімді өсуі үшін құрылыс бөлшектерінің және конструкциялардың заводтық дайындылығын көтеру табылады. Бұл еңбек операцияларын құрылыс алаңдарынан заводқа аудару операциясы техникалық жетістіктің міндетті бағыттарының бірі.

3. Құрылыстың сапасын көтеру. Құрылыс өндірісінде біткен объектілердің ақырғы өнімнің сапасы тек қана олардың ұзақ уақыт пайдалануында ғана әшкереленеді. Өз кезегінде бұл ақырғы өнім сапасы объектілерді тұрғызуға қолданған барлық материалдардың, бұйымдардың және конструкциялардың сапасы қыстырылады. Осылайша құрылысқа қызмет көрсететін әрбір өнеркәсіптік кәсіпорында құрылыспен дайындалған объектінің сапасы сол немесе өзге елшемде қалыптасады. Бұл жағдай өндірістік кәсіпорындарда жобалауда, олардың қызметін жетілдіруде және өндіретін өнімнің сапасының бағасын анықтайтын болуы қажет.

4. Құрылыстың басқару жүйесін жетілдіру, соның ішінде құрылыс материалдары, бұйымдар және конструкциялар өнеркәсіптерінің кәсіпорындары, олардың ведомствалық бағыныштылығына байланысыз. Техникалық жетістік жүрісінде өндіріс бұйымдарының саны көбейеді, құрылысқа қатысатын ұйымдар арасындағы байланыстар қиындайды және біржола жедел шешім қабылдау және тарату талаптары көбейеді. Басқару жүйесін бірқалыпты жаңылдыру, өндірісті жоспарлаудың барлық сатыларында сенімді есептерін пайдалану, басқарушылық еңбектің механизациясы және автоматизациясы - өнеркәсіптік құрылыс базалы кәсіпорындардағы техникалық жетістіктің сипатты элементтері болып табылады.

5. Құрылыс құнын төмендету – көптеген фактор санына байланысты нәтижелі көрсеткіш. Еңбек үрдістерінің көп мөлшерін құрылыстан заводқа ауыстырғанда құрылыс құнымен берілген заводтық өндірістің рөлі артады. Бірақ онымен завод өнімінің өзіндік құнының төмендеуіне алып келмейді. Кейінгі шығындарға талдау жасап және заводтың өзіндік құнын төмендеткен өнімді немесе оның өндіріс технологиясын өзгерткен кезде келесі деңгейлерде артық шығындарға алып келмейтінін көрсету қажет. Белгіленген шаралардың тиімділігі құрылыс өндірісі деңгейінде тек қана нәтижелік шығындармен бағалануы мүмкін.

Құрылыс жұмыстарын механикаландыру әр түрлі жұмыстарға арналған кең көлемде машин паркін қолдануды қажет етеді. Осыған байланысты құрылыс техникасын жетілдіру және оның даму тенденциясы салалық крімада үлкен бір мәселе болып табылады. Бұл үшін ары қарай құрылыс техникасының негізгі түрлерін жетілдірудің мағынасын және артықшылығын рәже қарастырайық.

Бірқалыпты экскаваторлар – шұғылді әрекетпен жұмыс жасайтын жер қазатын машиналар, арнайы және универсалды болып келеді.

Экскаваторлардың экономикалық артықшылығы конструктивті және технологиялық артықшылықтарынан шығады. Осылайша ауыстырылатын жұмыс құралдарының номенклатурасын кеңейту және оның спецификалық кинематикасы, сонымен қатар жұмыс қозғалыстарын біріктіретін жабдылдықты тәуелсіз реттеу бұрын қолмен жасалып жүрген жұмыстарды

механикаландыруға жағдай жасайды. Бұл мүмкіндік тек қана бағасын түсіріп және мұндай жұмыстардың өндірісін тездетіп қана қоймай, сонымен қатар көптеген жұмыстарды жұмыстан босқады. Бұдан бөлек басқа эксплуатацияланатын экскаваторлар паркі үшін запас бөлшектерінің номенклатурасы едәуір төмендейді және машина жөндеудің агрегаттық әдісін қолдануға мүмкіндік туады, демек олардың жөндеуде тұрып қалулары төмендейді және пайдаланудың пайдалы уақыты көбейеді.

Басқаруды автоматтандыру нәтижесінде еңбек жағдайларын жақсарту экскаваторлардың өнімділігін көтеруге мүмкіндік береді, ал олардың приводтарын автоматтандыру энергетикалық ресурстардың үнемдеуіне алып келеді бұның салдарынан машиндердің барлық КПД көтеріледі.

Машиндерге техникалық қызмет көрсетуге арналған уақытты қысқарту оның смена ішінде пайдалану коэффициентін көтеруге және кеңінен тараған экскаваторларға қызмет көрсететін персоналдың санын қысқартуға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта техникалық деңгейін ары қарай көтеру гидравликалық экскаваторлардың конструкциясын принциптары болып мыналар табылады: өнімділікті 1,5 – 2 есе көтеру; материал сыйымдылығын микромолж 20% үлеске және энергия сыйымдылығын 10% үлеске түсіру; мықтылығы жоғары болаттарды енгізу; техникалық қызмет көрсетудің сенімді және еңбек сыйымдылығы көрсеткіштерінің кенет жақсаруы; басқару жүйелерін жетілдіру және машинисттің жұмысына жағдай жасау; микропроцессорлық техниканы құру және енгізу, соның ішінде ақпараттарды бейнелейтін құрылғылар және т.б.

Шетел тәжірибесінде машиндерді жетілдірудің аталған бағыттарды пайдалану үшін тенденциялар байқалды. Экскаваторлардың кең номенклатурасын құру, мына экскаваторларды қоса сипатты болып табылады.

Үздіксіз қимылдағы экскаваторларды ары қарай дамытудың негізгі бағыттары болып оның эксплуатациялық сипаттарын (өнімділігі және сенімділігі) көтеру; универсалдығын және қолдану облыстарын кеңейту.

Өнімділік эксплуатациялық сипаттардың негізгісі, ол қондырғылардың қуаттылығын көтеру жолымен, жоғалтуларды төмендету, өндеудің жаңа процесстерін қолдану арқылы көтеріледі. Үзіліссіз қозғалыстағы экскаваторлардың өнімділігін ары қарай көтерудің негізгі факторлары болып жұмыс процесстерін жетілдіру табылады. Жұмыс органдарын гравитацияны және инерцияны түсіру, жұмыс жылдамдығын көтеруді қолдану перспективталы.

Үзіліссіз қозғалыстағы экскаваторлардың өнімділігінің негізгі факторы болып оның автоматтандырылуының деңгейін көтеру табылады. Үзіліссіз қозғалыстағы экскаваторлардың сенімділігін арттыру осы заманғы топталған бұйымдарды және материалдарды пайдалану жолымен жүреді, сонымен қатар жұмыстан шыққан және эксплуатацияда тексерілген детальдарды пайдалануға мүмкіндік беретін оның унификациясын жоғары деңгейге көтеру. Үзіліссіз қозғалыстағы экскаваторлардың универсалдығын және қолдану облыстарын кеңейту әр түрлі ауыстырылатын жұмыс құрал-жабдықтарды пайдалану арқылы жүзеге асырылады.

Жетекші елдердің тәжірибесінде автогрейдерлерді шығарушылар қуаттылығы және массасы әр түрлі типтегі автогрейдерлерді шығаруға тікелей көңіл бөледі. Бір типтік автогрейдерлердің кеңейтумен бірге дәстүрлі машиналар да жетілді. Жетілдіру негізінде келесі бағыттарда жүреді: жүргізушінің еңбегіне жайпы жағдай жасау, жаңа шуды басатын кондиционер орнатқан кабиналар жасау, техникалық күтіммен қызмет көрсету аралық мерзімін едәуір ұзартуға мүмкіндік беретін жаңа майлағыш жүйелерін қолдану, машиндерді құрастырудың модульдық әдісін дамыту.

Жер қазатын машиндер паркінің негізін бульдозерлер құрайды. Оларға жер жұмыстарының барлық көлемінің 40%-ті келеді. Жер жұмыстарының құрылысын жүргізгенде бульдозерлер және қолсытқыш бульдозерлер маңызды дәрежеге ие. Бульдозерлердің және қолсытқышы бар бульдозерлердің анықталған даму тенденциясы болып келесілер табылады: бір типті бульдозерлер көбейту және жетілдіру, сонымен қатар минibuльдозерлер жасау; машиндердің техникалық қызмет көрсеткіштерін және жөндеуін жеңілдету жолымен олардың эксплуатациялық үнемдеуін жоғарылату, жұмысқа дайындалу уақытын азайту; визуальдық бақылауды және механикаландырылған майлауды қамтамасыз ету; техникалық қызмет көрсетуді жүргізуді жеңілдететін және тездетін тиімді диагностикалық құрылғыларды арнаулы құралдарды қолдану және т.б.

Отандық және шетелдік тәжірибені құрылыста қазіргі машиндерді құрастыру және қолдану облысында зерттеу олардың дамуының келесі бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді: машинисттің еңбек жағдайын ары қарай жақсарту, кабиналарды машиннің негізгі тораптарының жұмысын бақылайтын информатика құрылғыларымен және қоршаған ортадан қорғайтын жүйелерімен жабдықтау; вибрациялы машиндерді пайдаланып еңбек өнімділігін арттыру, оларды автоматтық басқару құралдарымен және жұмыс циклын түгелдей автоматтандыруға мүмкіндік беретін борттық электронды есептеуші машиналармен жабдықтау.

Құрылыстың өнімділігін және сапасын көтерудің қажетті шарты болып қажетті нәтижеге мүмкіндік беретін құрылыс машиндерінің тиімділігі жоғары жұмыс органдарын қолдану және іздеу табылады. Прогрессивті бағыттары болып әр түрлі құрылыс материалдарымен жұмыс жасай алатын универсалды және көпфункционалды машиндерді шығару. Техниканы жетілдірудің қажетті шарты болып машиндерге қызмет көрсетуге еңбек сыйымдылығын төмендеткенде олардың сенімділігін көтеру табылады.

Кәсіпорынның негізгі қорларын тиімді пайдалануды көтерудің, жоспарлаудың негізгі формасы болып техникалық дамуының, өндірісті ұйымдастырудың және кәсіпорынның техникалық қайта құрадануының жоспары табылады.

Техникалық даму және өндірісті ұйымдастыру жоспарында негізгі өндірістік қорларды пайдалануды көтеру шаралары келесі тарауларға топталған:

1. Прогрессивті технологияларды енгізу, өндірісті механизациялау және автоматтандыру;

- 2 Құрал-жабдықтардың өзгешеліктерін және модернизациялау және көнергенін ауыстыру.
- 3 Өндірісті басқаруды жетілдіруді және ұйымдастыруды жетілдіруді.
- 4 Ғылыми-зерттеулік және тәжірибелі-конструкциялық жұмыстар.
- 5 Ғылыми еңбекті ұйымдастыруды енгізу.

ҚОРЫТЫНДЫ

29

Экономиканы диверсификациялауға бағытталған индустриалды-инновациялық стратегияны іске асыру үшін алдағы міндет – бәсеке қабілетті экономика үлгісін тандап, экономиканың негізі - өндірісті дамыта отырып, шықсат өндіруде қоршаған ортаны пастамай бірте-бірте таза өндіріске көшу, яғни қалдықсыз өндіріс деңгейіне жету жолында нарықтық тетіктерді қолдануымыз керек. [2]

Қазақстанда құрылыс өнеркәсібі экономикалық дамуындағы маңызды сала болып табылады. Қазіргі таңда өндіріске салынған инвестициялардың көп бөлігінің шықсаттық салаға тартылуы құрылыс саласының артықшылықты даму жағдайымен ерекшеленеді.

Шықсаттық бағыттан арылу бүгінгі экономиканың басты мақсаты. Отандық өнеркәсіпте өндіріс салаларды дамытудың маңызы зор. Олардың тұрақты дамуына әсер ететін кедергілердің біріне өнеркәсіптегі техника саласының төмен деңгейі болып отыр. Негізгі капиталдың моральдық және табиғи тозуға ұшырауы, кәсіпорындардағы өндірістің ескі құрал-жабдықтармен жұмыс істеуі импорттың аналогтармен бәсекеге түсе алмайтын сапасы төмен өнім өндіруге әкелі соқтырады. Өнімге сұраныстың аздығынан өндірістің қуат та толық пайдаланылмайды [1].

Қазіргі кезде кәсіпорын өндірісінде қолданылатын техниканың ішінде моральдық және табиғи тозығы жеткен құрал-жабдықтардың үлесі көп деп айтуға болады. Тоқтап тұрған құрал-жабдықтарды іске қосу шараларын ұйымдастыру әлеуеті төмен болып отыр. Жалпы моральды және табиғи тозығы жеткен өндірістік аппарат басып. Өндірістегі құрал-жабдықтардың орташа жасының жоғарылығы байқалады.

Бұндай капиталды ұзақ уақыт сақтау еліміздің өндірістік аппаратының әрі қарай ескіруіне әкелі соқтырады, экономиканың жоғарғы қарқынымен ішкі дамуына және сыртқы нарықта бәсекеге қабілетті жоғары өнім өндіруге мүмкіндік бермейді. Еліміздің техникалық артта қалуы күшейе түседі және ол жыл өткен сайын жинақталған ғылыми техникалық әлеуеттің толық жойылуына әкеледі.

Өндірісті дамытудың негізі кәсіпорындардың техникалық жарақтануы мен технологиялық деңгейінің жоғарылығымен сипатталады. Кәсіпорында үнемі негізгі капиталдарды жетілдіріп отыру, оларды тиімді пайдалануды ұтымды ұйымдастыру, жаңарту, қажайту, техникалық қайта жарақтандыру шараларын ұдайы жүргізу арқылы сапалы, бәсекеге қабілетті экономикаға ирл жеткізіледі.

Қазақстан Республикасының индустриалды инновациялық даму үлгісін қалыптастыру экономика дамуындағы басты бағыт болып отыр. Өнім сапасының жапықаралық сандарттарға сәйкестендіру, техникалық, амортизациялық саясатты жетілдіру және білікті мамандарды дайындау мен қайта даярлау жүйесін құру, сыртқы нарықта өнімді жылжыту және өндірісті әртараптандыруды қамтамсыз ететін жаңаша инфрақұрылым құру қазіргі заман талабы [6].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Қазақстан өзі дамуындағы жаңа серпіліс жасау мақсатында. Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барыпша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы» ҚР-ның Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы // Егемен Қазақстан 2006 жыл, 2 наурыз.
2. Қазақстан Республикасының 2003-2015 жылдарға арналған индустриалды-инновациялық даму стратегиясы // 2003жыл, 17 мамыр
3. Сергеев Экономика предприятия. Учеб – М, 2003
4. Кәсіпорын экономикасы. Под. ред. В.М. Семенова, - М., 1998 ж.
5. Құрылыс экономикасы. Под. ред. И.С. Степанова, - М., 1998 ж.
6. Экономика предприятия. В.Я. Горфинкеля В.А. Швандара. Москва 2000
7. Экономика учебная. А.П. Казанов Москва 1999 г.
8. Экономика предприятия С.Т. Кутешова
9. Сметко Х.Ф. Өнеркәсіптік кәсіпорында негізгі қорлар есебі, конспект шолуы. – Минск: Экаунт, 1993 ж.
10. Алшынбаев Т. Қазақстанның нарық жолындағы экономикасы, Қазақстан 1994 ж.
11. Шмолян Г. Кәсіпорын экономикасының негіздері және проблемалары – М., 1996 ж.
12. Окаев О., Дюжова Е.М. Нарық жағдайындағы өнеркәсіптік кәсіпорын экономикасы. Алматы, 1994 ж.
13. Халықов С.К. Құрылыс өндірісінің экономикасы. Алматы «Баста», 2002 ж.
14. Бұхгалтерлік есептің Қазақстандық үлгілері және оларға методикалық ұсыныстар. Бөлім 1. Журнал. Алматы: «Бизн», 2002 ж.
15. Статистикалық есептеле, форма 11 «Кәсіпорын негізгі қорларының қозғалысы және бар болуы» 2000-2001 ж.ж
16. Кәсіпорынның жылдық жиынтық табысының декларациясы, форма 100.
17. Кәсіпорынның 2005 жылғы негізгі қорлар амортизациясының журналы.
18. Экономика предприятия В.Я. Хрипач Г.З. Сума. Экономпресс 1999 г.
19. Экономика предприятия. Н.В. Минеева.
20. Нарықтық экономика негіздері Б. Жүнісов. У. Байқоңғаров. Ү. Мамбетов А-ты 1999 ж.
21. Жалпы экономикалық теория. Ә.Қ. Шеденов Б.А. Жүнісов.
22. Шоқаманов А.Н. ҚР негізгі құрал-жабдықтар мен материалдық емес активтер. 1999-2004 жыл: Статистикалық жинақ – Алматы, 2004
23. Абдулшарип А.Ш. Управление эффективно использованим основных фондов в успешных формирования рыночных отношений. автореферат - Алматы, 1993
24. Булатова А.С., Экономика - Экономист, 2004
25. Бергольц С.Б. Экономический анализ хозяйственной деятельности на современном этапе развития - М.: Финансы и статистика, 1994
26. Воронина Е.В. Формирование эффективной структуры капитала корпораций нефтегазового комплекса. Автореферат - Тюмень, 2004

27. Волков И.М. Экономика предприятия: Учебное для вузов.-М:ЮНИТИ, 1999

28. Горфинкель В.Я., Бустряков Е.М. Экономика предприятия: Учебное для вузов.-М:ЮНИТИ, 1999

29. Гиляровский Экономический анализ: Учебник - М: Проспект, 2004г

30. Горфинкель В.Я., Экономика фирмы- М:ЮНИТИ, 2004г

31. Дүйсенбаев К.Ш. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: Учебное пособие.- Алматы: Экономика, 1998.-с.184

32. Ержанова М.С., Ержанова С.М. Учетная политика на Казахстанском предприятии (практический аспект). – Алматы: Издательской дом «БИКО», 2004.-54с

33. Зайцев Н.К. Экономика промышленного предприятия: Учебное пособие. – М.: Проспект, 2004

34. Каволов В.В., Волкова О.Н. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. – М: Проспект, 2004

35. Кенжегузина М.Б. Экономика Казахстана в условиях глобализации: механизм модернизации функционирования. - Алматы, 2005

36. Мельник М.Б. Экономический анализ финансово-хозяйственной деятельности.- М:ЮНИТИ, 2004г

37. Махарьева В.И. Анализ финансово-хозяйственной деятельности организаций. – М. 2004г

38. Пелька А. С. Экономика предприятия и отрасли промышленности, - М.: Феникс, 2003

39. Прыкина Л. Н. Экономический анализ предприятия: Учебник – М.: ЮНИТИ, 2001

40. Протасов В.Ф. Анализ деятельности предприятия (фирмы): производства, экономика, финансы, инвестиции, маркетинг. - М 2004г

41. Ростов П.Р., Экономика предприятия и отрасли промышленности.: Учеб. пособие -М., 2001г

42. Ротштейн. Фонд развития: функция, образование, использования. – Экономика, 1989

43. Савицкая Г.В. Экономический анализ -М ИНФРА-М, 2004

44. Оспанов М.Т., Мухамбетов Т.И. Иностранной капитал и инвестиции. - Алматы: Факсинформ, 1997.-с.293

45. Шеремет А.Д., Сайфуллин Р.С. Методика финансового анализа: Учебник – М: ИНФРА, 2001

46. Чалдаева Л.А. Экономика предприятия: курс в схемах,-М: 2003г

47. Радростовец К. Бюстгалтерлік есеп, Алматы: Бико 1998 ж